

רב אריה וסטרייך
חבר המכון הגבוה לתלמוד ע"ש ברן

שיטת הרמב"ן בענין צרת ערוה

משנה יבמות דף י"ג ע"א, "שש עריות חמורות מאלו מפני שמשואות לאחרים וכו' בית שמאי מתירין הצרות לאחים ובית הלל אוסרים וכו'". ואיתא שם בע"ב, "רבא אמר טעמייהו דבית שמאי דאין איסור חל על איסור, תינח היכא דנשא מת ואחר כך נשא חי לא אתי איסור אחות אשה וחייל איסור אשת אח אלא נשא חי ואחר כך נשא מת אחות אשה קדים, כיון דלא אתי איסור אשת אח הויא לה צרת ערוה שלא במקום מצוה ושריא". ועיין באו"ש בקונטרס הזיקה אות י"ט דתלה המחלוקת בין ב"ש וב"ה על הסוגיא לקמן בדף ל"ב ע"א דאיתא שם, "ת"ר בא עליה חייב עליה משום אשת אח ומשום אחות אשה דברי ר"י ר"ש אומר אינו חייב אלא משום אשת אח וכו', ור"ש היכא דנשא מת ואח"כ נשא חי כיון דאיסור אחו"א לא חייל תתייבם יבומי, אמר ר"א איסור אחו"א מיתלא תלי וקאי אי פקע איסור אש"א אתי אחו"א וחייל והילכך לא פקע". וביאר הגרמ"ש דב"ש חולקים על ר"ש וסברי דבשעת מיתה פקע האיסור אש"א וחייל האיסור אחו"א לפטור א"ע מן יבו"ח, ולא תפטר צרתה כיון דשם אחו"א חל לאחר מיתה ואין צרה לאח"מ. אמנם ב"ה סברי כר"ש דלא פקע האיסור אש"א לאחר מיתה כיון דאיסור אחו"א מיתלא תלי וקאי, ואיסור זו תפטר צרתה ג"כ מידי דהוה אאשלה"ב דפוטרת צרתה מחמת איסור אש"א דחל בחיי הבעל, ונשאר בשעת נפילתה ליבום ע"ש.

אך באמת מפירושי הראשונים בסוגיין משמע דלא כדבריו, דכולם הזכירו הגמ' בדף ל"ב להסביר בשיטת ב"ש אמאי היבמה אינה מתייבמת כשקדים איסור אש"א לאחו"א כמו בתוס' ד"ה דלא אתי, ומשמע דשפיר סברי ב"ש כר"ש שם. ומפורש יותר בדברי הרמב"ן וד"ל ואי תקשי א"ה ערוה גופא תתייבם יבומי, הא אמרינן לקמן בפרק ד' אחין אמר ר"א איסור אחו"א מתלא תלי וקאי אי פקע איסור אש"א אתי איסור אחו"א וחייל, אבל לגבי צרה כיון דמחיים לא חלא איסורא דאחו"א לאו צרה לערוה היא, וטעמא דב"ה לאו משום דאיסור חל על איסור אלא משום דלצרוה

גלי בה, א"נ אע"ג דאין איסור חל על איסור כי פקע איסור אש"א אתי אחו"א וחייל בין בערוה בין בצרה עכ"ל. הרי מבואר מדבריו דלפי ב"ש הא דערוה אינה מתייבמת כשקדים איסור אש"א היינו מטעם מש"כ ר' אשי לקמן דאיסור אחו"א מתלא תלי וקאי, ודלא כמש"כ האו"ש דב"ש חולקים על סוגיא זו וכן העיר הגרי"ז בהל' יבו"ח. אמנם דברי הרמב"ן עצמם באמת צ"ב, דבתחילה הביא מגמ' דף ל"ב ע"א דאש"א לא פקע ומיד כתב דמחיים לא חלא איסורא דאחו"א ומשמע דלאחר מיתה שפיר חל וסתר עצמו תוכ"ד. גם תמוה מש"כ בסו"ד דלב"ה אף דאין איסור חל על איסור כי פקע איסור אש"א חייל איסור אחו"א, הא לפי ר"ש לקמן לא פקע האיסור אחו"א ודוחק לומר דפליג אב"ה.

וי"ל בהקדם דברי הרמב"ן לעיל בדף י"ב ע"א ד"ה צרת סוטה וז"ל וצריך תלמוד מה ראית לרבות קידושין ולמעט יבו"ח וכו', ואפשר דסבירא ליה לרב כמאן דדריש לאחר ולא ליבם ודריש ליה איהו לגמרי לפטור מן החליצה ומן היבום, וכיון דכתיב בה טומאה כעריות מה עריות צרותיהן כמותן אף זו צרתה כמותה, אבל מחזיר גרושתו שלא פטרה הכתוב בפירוש חייבי לאוין היא וחייבי לאוין בני חליצה היא ואי טומאה כתיב בה לעשות צרתה כמותה הלכך צרתה נמי חולצת כמותה ולא מתייבמת עכ"ל. ומבואר מדבריו דפטור סוטה מיבו"ח ילפינן מדכתיב לאחר ולא ליבם, ואתא הדרשה דטומאה להשוות צרתה כמותה ועיין בריטב"א שם שהבין כן בדבריו. ולכאורא קשה, דאמאי מייתי מקרא דטומאה לפטור הערוה, ולמה לא תפטר משום דנעשית צרת אש"א לסוטה גופא דפטורה מיבו"ח מדכתיב לאחר ולא ליבם וכנ"ל. ומזה נראה דסובר הרמב"ן כדברי הגר"ח המפורסמים, דאין אש"א פוטרת צרתה דאינה נחשבת כערוה במקום יבום. והנה כתב התוהרא"ש בדף ג' ע"ב דהא דחיי"ע אינן פוטרות צרותן מטעם צרת אש"א, היינו מפני דאינן דומות לאחו"א כיון דנתרבו לחליצה וכמסקנת הגמ' בדף כ' ע"ב, ואינן בכלל היקשא דרבי יונה ע"ש, ומשמע מדבריו דערוה אש"א תפטור צרתה מן הריבוי דלצרוה כשאר עריות ובלבד שתהא פטורה לגמרי מיבו"ח כאחו"א. ומבואר ברמב"ן הנ"ל דלא כדבריו דסוטה פטורה לגמרי מיבו"ח מדכתיב לאחר ולא ליבם ועומדת באיסור אש"א ועדיין צריכין למילף מן הדרשה דטומאה לפטור צרתה, ובע"כ מוכח מדבריו כדברי הגר"ח דמסברא אין ערות אש"א פוטרת צרתה כיון דאיסור ערוה זה גופא מותר במקום יבום לא מסתבר דנכלל בפסוק דלצרוה כשאר עריות.

וכן נראה ממש"כ הרמב"ן בדף ב' ע"א דבעלת תנאי אינה פוטרת צרתה דנחשבת כגרושה גמורה לגבי ראובן, אמנם נשאר בספק שם אם אשה זו פטורה מחליצה כיון שאינה עולה ליבום אינה עולה לחליצה ע"ש. וקשה דלצד דבעלת תנאי פטורה לגמרי אף מחליצה, נהי דאינה פוטרת צרתה מחמת איסור אשת איש אמנם אמאי אינה פוטרתה מחמת איסור אשת אח, ובע"כ צ"ל כנ"ל דאש"א אינה נחשבת כאיסור ערוה במקום מצוה וממילא א"א דתפטר צרתה מחמת איסור זו. אמנם דברי הרמב"ן עדיין צ"ב, דממ"נ אם בעלת תנאי נחשבת כערוה אשת איש תפטר צרתה ואם לאו אמאי אינה חולצת, וכן הקשה הגרא"ו בקובה"ע סי' ה' אות ב'. וע"ש מה שהציע דיש תרי גווני בהא דאינה עולה ליבום אינה עולה לחליצה, וצ"ב בכונתו דהאיך שייך לחדש פרשה חדשה בלא הזכרת דרשה אחרת בש"ס. ונראה ליישב דברי הרמב"ן עפ"י הדרך שכתב הגרי"ז בהל' יבו"ח, דמחולק הפטור של צרה מן הא דהערוה גופא, דהפטור יבו"ח בערוה מן הדרשה דלקחת תלוי בתפיסת קידושין וכדנתבאר בגמ' דף כ' ע"ב. וממילא אם אינה מתייבמת אף אם אין כאן חלות שם ערוה בפועל, אמנם מכיון דסיבת איסורה ליבום מחמת השם אשת איש דתחול בשעת היבום, ואין תפיסת קידושין בערוה זו, ממילא אפשר דאינה עולה לחליצה והוא בכלל הפטור הנלמד מלקחת. דהיינו דלפטור ערוה מן החליצה, אין צריכין דאיסורה יחול בפועל, רק דיהא סיבה הגורמת דא"א להתייבם, ונסתפק הרמב"ן אם בעלת תנאי בכלל מכיון דאיסורה אינו תלוי ועומד ולא בא לעולם כלל. אמנם מה שנפטרה צרה מן הריבוי דלצרוה, אינו אלא כשהיא נופלת ליבום עם ערוה שאיסורה קיימת בפועל, וכיון דאשת איש זו היא כגרושה עד דעבר היבום על התנאי, אין כאן שם ערוה בפועל לחול על הצרה להשוותה כמותה.

אמנם לפ"ז לכאורה קשה ממש"כ הרמב"ן בדף י"ב ע"ב וז"ל מצינו בירושלמי וכו', פי' איילונית כיון שלא פטרה הכתוב אלא לפי שאינה ראויה להתייבם, האיך נאסר צרתה והלא אף היא אם היתה ראויה לילד כצרתה מתייבמת, אבל אשת אחיו שלא היה בעולמו הכתוב עשאה עליו ערוה אעפ"י שראויה להתייבם עכ"ל. הרי נתבאר מדבריו דאאשלה"ב פטורה מיבום ופוטרת צרתה מטעם ערוה, ולכאורה היינו ערות אש"א, וקשה דהא מוכח לעיל דלפי הרמב"ן אין ערות אש"א פוטרת צרתה ומה החילוק בין אאשלה"ב דפוטרת צרתה מחמת השם אש"א, ובין סוטה דצריכין ריבוי מיוחד של טומאה כתיב בה כערוה לפטר צרתה מיבו"ח.

ואין לומר דבסוטה מיירי בנפילה ראשונה ובאשלה"ב בנפילה שניה ולפיכך ערות אש"א פוטרת, דא"כ הו"ל לרמב"ן לתרץ כן לעצם קושייתו, דאיילונית אינה פוטרת צרתה דזו נפילה ראשונה, משא"כ באשלה"ב שפיר פוטרת צרתה בנפילה שניה. אלא בע"כ לפי הרמב"ן אין חילוק בדין אש"א בין נפילה ראשונה לנפילה שניה, ולו יצויר דאשלה"ב היתה נופלת ליבום עם צרה הויא פוטרתה כמו בנפילתה מאח השני.

ובאמת מדברי הרמב"ן לקמן אינו משמע דסיבת הפטור של אשלה"ב היא ערות אש"א, דעיין בדבריו דף נ"ד ע"ב וז"ל הא דאמר רב הונא רמו ליבמה בחיי בעלה מן התורה מנין, קשיא לי הא הכל היו בכלל איסור אשת אח, כשפרט לך הכתוב אשת אח שאין לה בנים לאחר מיתת בעלה דשריא ומצוה הא שאר כל הנשים כדקיימן קיימן, דאי לא תימא הכי אלא איילונית ואשת אחיו שלא היה בעולמו נימא דשריין אע"ג דפטרינהו רחמנא מיבום עכ"ל. והנה אם סיבת הפטור של אשלה"ב היינו מפני השם ערות אש"א, הו"ל להקשות ביותר דהאיך יתכן לפטרה מיבום כלל כיון דהאיסור אינו נאמר לאחר מיתת אחיו. ומשמע דהפטור יבום אינו תלוי באיסור אש"א, וממילא תמוה ליה דאחר דתפטר תהא מותרת לאח כיון דלא נאמר איסור אש"א בכל דוכתי. וכן נראה ממש"כ בתירוצו שם וז"ל עוד יש לומר כיון שכשפרט הכתוב אשת אח שאין לה בנים למצוה פרט, אי אפשר לומר הא שאר כולהו כדקיימי קיימי, אלא שארא דעלמא רשות נינהו, ומיהו כיון דרבי רחמנא לאיסורא קמייתא אשת אח בחיי בעלה ולאחר מיתה וכן אשת אח מן האם, שמע מינה דכל שלא במקום מצוה כדקיימי קיימי ומנייהו גמרינן לאיילונית וסריס ושלא היה בעולמו ולכל אשת אח שלא במקום מצוה דבכרת עכ"ל. הרי נתבאר דרק אחר דתפטר האשלה"ב מיבוח"ה הוה ידעינן דעומדת באיסור אש"א דגמרינן משאר דוכתי דאיסורי אש"א כמו אש"א מן האם, ולא דערות אש"א גופא הוה סיבת הפטור של אשלה"ב. ולכאורה אין לומר דהתורה רק פטרה האשלה"ב וממילא קיימא באיסור אש"א דלשון הרמב"ן הוא דהכתוב עשאה עליו ערוה אע"פ שראויה להתייבם.

ונראה לבאר עפ"י היסוד של הגרש"ש בשער"י שער הספקות פ"א, דהא דערוה פטורה מיבום אינו מחמת חלות איסורה דמפקיע מיבוח"ה, אלא דהסיבה לאיסורה ג"כ הסיבה דאינה נופלת ליבוח"ה ושאיין בה תפיסת קידושין, דהיינו שם הערוה וכל חד מדינים אלו אפשר לחול לבד לולא

השאר. ולפ"ז י"ל דהא דאשלה"ב פטורה מן היבוי"ח ופטורת צרתה אינו מטעם השם אש"א וכדביארנו לעיל, אלא דהתורה חידשה בפרשת יבום ערוה חדשה של אשלה"ב דחל עליה שם ערוה לגבי יבום דפטורת אותה וצרתה, והיינו מש"כ הרמב"ן דהכתוב עשאה עליו ערוה דכונתו היינו ערוה חדשה של אשלה"ב דחלה במיוחד ולבד לפטור יבו"ח.

ועפ"ז אפשר ליישב דברי הרמב"ן בדף י"ג ע"ב, דמבואר מן הסוגיא בדברי ב"ש דכל זמן דלא חל השם אש"א על הערוה אינה נחשבת במקום מצוה, דמצות יבום של תורה היינו ביאת ערות אש"א דנופלת בכל דיניה, והתורה חידשה היתר ביאת יבם עם ערוה זו. והיינו כמש"כ רש"י לקמן בדף נ"ב ע"א ד"ה כסף דאין קידושין תופסין ביבמה דעדיין היא אש"א, דאיסור זה עומד בתקפו אלא דהתורה התירה לבעול ערוה זו ולקנותה לאשתו. ונראה דאף ב"ה יסכימו ליסוד הזה, דלא מיבעיא לפי מה שתירץ הריטב"א כאן לשיטת ב"ה דבאופן דקדים איסור אחו"א לאש"א נחשבת במקום מצוה, כיון דחל האיסור אש"א באיסור מוסיף בודאי נתבאר דבעצם סברי כב"ש. אלא אף לפמש"כ בתירוץ שני דכיון דלשאר אחין הוא אש"א ושריא להו נחשבת כמקום מצוה, אכתי י"ל דבודאי סברי ב"ה כב"ש, אך דעתם דיספיק להיחשב כמו יבום ערות אש"א ובמקום מצוה כששייך בכל אופן דהו דיבא יבם על אש"א, ולא דוקא יבם זה בפרט.

ולפ"ז מיושבת שיטת הרמב"ן כאן כמין חומר, דכו"ע סברי כמבואר בדף ל"ב ע"א דאחו"א מיתלי תלי וקאי וביאת איסור זו הוא מטעם אש"א, אמנם כיון דאיסור אש"א אינו סתירה ליבוי"ח ואדרבה מתנאי המצוה גופא כמבואר לעיל, ממילא בשעת נפילתה נתחדש מקום לשם ערות אחו"א לחול בפועל ממש לבחינה אחת דהיינו לפטור יבו"ח, וכחידוש הגרש"ש דשם הערוה חל לכל דין ודין בפרט. וכונת הרמב"ן כשהביא הגמ' דף ל"ב ע"א היתה רק להוכיח דאיסור אחו"א עדיין נשאר בתלייה ולא פקע לגמרי, ודלא כמש"כ באחיעזר ח"א ס"ג ע"ש. ובאמת הפטור של הערוה וצרתה היינו החלות שם אחו"א בפועל בשעת נפילה ליבום וכנ"ל מהגרי"ז, דרק שם הערוה בפועל מהני לפטר צרתה ואינו מועיל מחיים כשרק תלוי ועומד. וזהו מש"כ דכיון דמחיים לא חל איסורא דאחו"א לאו צרת ערוה היא, היינו דלפי ב"ש לא מספיק מה דחל השם אחו"א בשעת מיתה ממש כשנופלת ליבום, אלא דצריכין ערוה מחיים כדי

לפטר צרתה וזה אינו כשחל האיסור אש"א תחילה. משא"כ כשקדים האיסור אחו"א תחילה הצרה נזקקת לאשה שחל שם ערוה בפועל, אך אינה במקום מצוה כיון דאש"א לא חל. אמנם ב"ה סברי דכשקדים השם אש"א הצרה נחשבת במקום מצוה עם הערוה, דמספיק כשחל השם אחו"א בפועל לבחינת פטורי יבו"ח בשעת מיתה ממש, ולא צריכין חלות שם ערוה בחיי הבעל דוקא, וממילא פטורה ופוטרת צרתה. וזהו כונת הרמב"ן בסו"ד במש"כ דכי פקע איסור אש"א אתי אחו"א וחייל, דאינו ר"ל דפקע איסורי אש"א ממש דבודאי כל דיניה עדיין שרירין וקיימים, אלא ר"ל דפקע איסורי הביאה עם ערוה זו דבשעת נפילתה ליבום חל היתר ביאה על האיסור אש"א, וכיון דפתח מקום באיסורי אש"א לגבי היתר ביאת יבום אתי איסור אחו"א וחייל בפועל על האשה וצרתה.